

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2022, 5(6): 825-841.

DOI:[10.26677/TR1010.2022.994](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.994)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Tarihte İstanbul Adaları (İlkçağdan-1923'e Kadar)

Dr. Öğr. Üyesi Gaye ERTİN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, e-posta:

gertin@istanbul.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3736-7581>

Öz

İstanbul adaları ve dünya bilenen adıyla 'Prens Adaları'nın' İstanbul kadar uzun bir tarihi geçmişi vardır. Adalar sürgün, hapis, işkence, infaz ve inziva alanı olarak kullanılırken zaman içinde, 'mesire alanına' dönüşerek farklı fonksiyonel özellikler kazanmışlardır. İstanbul limanından 25 km uzaklıkta olan adaların turizm ve rekreasyon alanı olarak önem kazanmasında 18. Yüzyıl sonunda İstanbul'da yaşayan azınlıkların büyük etkisi olmuştur. Yaklaşık 150 yıllık taş binaların yer aldığı adalar, yazlık evler ve konaklarla uzun yıllar boyunca İstanbul'un seçkin sınıfının rekreasyon alanı olmuştur. Günümüzde, geçmişten aldığı doğa, tarih ve kültürel mirasını korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prens Adaları, Turizm ve Rekreasyon, İkinci Konutlar, Büyükkada, Heybeli.

Makale Gönderme Tarihi: 01.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.06.2022

Önerilen Atf:

Ertin, G. (2022). Tarihte İstanbul Adaları (İlkçağdan-1923'e Kadar), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(6): 825-841.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(6): 825-841. DOI:[10.26677/TR1010.2022.994](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.994)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

İstanbul Islands in The History (From Antiquity To 1923)

Assistant Prof. Dr. Gaye ERTİN, İstanbul University, Faculty of Literature, İstanbul, e-mail: gertin@istanbul.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3736-7581>

Abstract

Prince Islands, like Istanbul, have a very long history. From time to time, the islands, which were used as exile, imprisonment, torture, execution, and later as a place of rest and entertainment -recreation area-, have been divided into a number of different periods depending on their use, population characteristics and social events throughout history. Located 25 km from the port of Istanbul, the islands have become a favorite tourism and recreation area for foreigners living in Istanbul, especially at the end of the 18th century. For many years, it has continued to be a recreation area where the elite class of Istanbul, where approximately 150-year-old stone buildings, summer houses and mansions are located, settled. Today, it preserves the effect it gained from the past as a mosaic of nature, history and culture.

Keywords: Prince Islands, Tourism and Recreation, Second Residential, Büyükkada, Heybeliada.
Received: 01.03.2022
Accepted: 03.06.2022

Suggested Citation:

Ertin, G. (2022). İstanbul Islands in The History (From Antiquity To 1923), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(6): 825-841.

GİRİŞ

Adalar İstanbul için çok değerli rekreasyon alanlarıdır. Şehrin, bu hala büyük ölçüde bozulmamış mekânı insanların boş zamanlarını açık havada geçirme isteğine önemli ölçüde cevap verir. Üstelik son zamanlarda deniz kirliliğinin nispeten önlenmesi ile İstanbul'un denize girilebilecek yakın konumdaki plaj alanlarından biri haline gelmişlerdir. Yaz aylarında dolup taşan deniz ulaşım araçları ve hafta sonları yüzde yüz doluluk oranı ile çalışan birkaç konaklama tesisi de bu izlemi güçlendirmektedir. Adalar, geçmişten izler taşıyan konutları ve mimari yapıları, egzotik bitkilerle süslü bahçeleri, ince, dolambaçlı ve hiç arabanın girmediği yolları, çam ormanları, eşsiz güzellikteki manzaraları ve belki de en önemlisi gayri Müslim halkı, kiliseleri, camileri ve sinagogları ile aynı topraklarda yaşayan insanların vatan ve din kardeşliğini en güzel biçimde yansıtan Osmanlı hoşgörüsünün geçmişten günümüze tatlı bir esintisini ulaştırırlar.

Bu çalışmada, İstanbul kadar eski bir tarihe sahip olan adaların geçmişte insanlar tarafından nasıl değerlendirildiği, rekreatif bakımdan taşıdığı önemin ne zaman anlaşıldığı, adaların tarihi mirasının günümüzde turizm ve rekreatif faaliyetlere nasıl katkı sağlayabileceği araştırılmıştır.

Roma ve Bizans İmparatorluğu Döneminde Adaların Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikleri

İstanbul Adalarının Bizans öncesi tarihine ait pek az bilgi vardır. Antik çağ yazarlarından Artemidores (M.Ö. I yüz yıl) Pitiodes, Kalsitis Prote adını verdiği üç adadan, tarihçi Pilinius ise Elea, Rodussae, Erebinthus, Megal, Kalsitis ve Pitiodes olarak isimlendirdiği altı adadan söz etmişler (Gülen,1982:76), ancak adaların bu dönemlerdeki özellikleri hakkında detaylı bilgiler vermemişlerdir. Bu nedenle adalarda ilk kez yerleşmelerin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir. Ancak Büyük İskender'in eski ünlü generallerinden Antigone'nin oğlu Démétrius Poliorceté'nin babasının adına ve anısına M.Ö. 298'de Burgazadası'nda -daha sonra kale anlamına gelen "Burgaz" adının verilmesine neden olan- kale inşa ettirmesi (Schlumberger,1937) ile adalarda -en azından bir tanesinde- yerleşmeye başlandığı söylenebilir. Texier de (2002: 253) notlarında Burgazada'da yapılmış şatoda Kadıköy'e saldırmadan önce savaşıların oturduğunu, belirtmekte, bu biçimde adaların yerleşme tarihinin oldukça eskiye dayandığını ifade etmektedir.

Ayrıca Burgazada'da tepelik alanda Latince bir mezar taşının bulunması, Büyükada'da ise 6 ve 7. yüzyıl mimarisine ait tapınak harabelerine rastlanması, putperest Roma İmparatorluğu döneminde adaların dini fonksiyon alanları olarak kullanıldığını düşündürmektedir (Erdenen, 1962:65). Fakat adalara asıl olarak yerleşilmesi, Batı ve Doğu Roma İmparatorluklarının ayrılması ve Hıristiyanlığın yayılmasıyla inzivaya çekilen papazların yaptırdığı manastırlarla başlamıştır. Nitekim Bizanslı tarihçiler söz konusu manastırlardan 8. yüzyılda itibaren bahsederler.

Bizans Döneminde papazlar dışında adalara yerleşen diğer grup sürgün edilen hanedan üyeleriyle, üst düzeydeki ruhani liderlerdir Bizans İmparatorluğunun egemenliğinin devam ettiği on yüzyıldan fazla bir dönem boyunca adaların tarihinde iki farklı devre ayırt edilebilir. Bu bakımdan manastırlar ve deniz ortasında inzivaya çekilen papazlar tarih sayfaları içinde adaların geçmişteki "parlak dönemini" yansıtır. Bizans devrinin erken tarihlerinden itibaren yöneticilerin, askerlerin ve dini liderlerin sürgün yeri olarak kullanılmalari ise "geçmişteki karanlık dönemi" ortaya koyar.

Adalar Tarihinde Sürgünler

Tarih sayfalarında yer alan bilinen ilk sürgün M.S. 330'da İmparator Konstantin'in emriyle Ermeni Piskoposu I. Nerses'in Büyükada'ya sürülmesidir. İşkencelerle öldürülen Büyük Narsés, Bardan ele Turc, Midilli'ye gönderilmeden önce hapsedilen Iréne, mistik düşünce sahibi Michel

Rhangabé, hırslı Romain Lécapéne, aziz patrik Methodius burada inzivaya çekilmiş bir hayat veya zorlu bir tutsaklık yaşamışlar, birçok ünlü asker, kudretli yöneticiler, işkence görmüş, başpapazlar, saray entrikalarına kurban gitmiş prensler, zorla rahibe yapılan imparatoriçeler, imparatorların anneleri, eşleri ve kızları adalara sürülenler arasındadır (Schlumberger, 1937:101). Kuşkusuz Türkler açısından adalara sürgüne gönderilen isimler arasında en ünlüsü Romain Diogéne'dir. Çünkü ünlü komutanın Kınalıada'da dayanılmaz işkencelerle son bulan sürgün hayatı 1071 yılında Selçuklulara yenilmesiyle başlamıştır.

Tamamen ıssız olan Sivri ve Tavşan adası ile günümüzde 125 odalı oteli olan Yassı ada Bizans tarihinde sürgünlere, inzivaya çekilen rahiplere ve korsanlara ev sahipliği yaparak diğer adaların özelliklerini devam ettirmişlerdir. Ancak zaman içinde terk edilerek korsanların ve define avcılarının yıkıcı araştırmalarına maruz kalmışlardır.

Adalardaki Tek Yerleşme Şekli: Manastırlar

Adalarda yüzyıllar boyunca tek yerleşme şekli olan manastırlardan ilki 569'da İmparator II. Justen tarafından Büyükada'ya yaptırılmıştır (Garipağaoğlu,1998: 86). Adanın limanı yakınına yapılan manastırın yanında bir de sarayın yer alması –belki de adanın II. Justen'in malı olması- nedeniyle bu adaya “Prens Adası” adı verilmiş, bu isim daha sonra tüm adalar için de kullanılmıştır.¹

Manastırların hâkim olduğu yerleşme düzeni on yüzyıl süren Bizans egemenliği boyunca devam etmiştir. Bu bakımdan Schlumberger'in (1937:103) Bizans dönemine ait ayrıntılı anlatımı, adaların bu dönemdeki yerleşme düzeni ve genel görünümüne ışık tutmaktadır: Schlumberger manastırları “sessiz, tek düze konutlar, her zaman için en kalabalık ve en faal şehir olarak tanınan İstanbul'un yakınındaki canlı mezarlar” olarak tanımlamış, içlerinde ünlü konukların tutsak edildiği hapisane grupları, başpapaz ve diğer papazlara ait konutlar, küçük kilise ve ibadet odalarından oluşan bir binalar bütünlüğü olarak tarif etmiştir. Bu binaların etrafında ise papazların meyve ve sebze ektikleri veya zengin kişilerin kölelere ve köylülere çalışmaları için verdikleri küçük tarım alanlarından bahsetmiştir. Taşlardan yapılmış limanların bulunduğu küçük koylar ise, kıyısında manastırların gereksinimlerini karşılayan birkaç dükkân, balıkçı evleri, inzivaya çekilen papazları ziyaret eden gezginlerin vakit geçirdikleri -belki de denize girdikleri- yemek yedikleri ve konakladıkları binalardan ibaret, oldukça sade bir görünüm çizmişlerdir. Adaların Bizans dönemindeki bu görünümünü Schlumberger İtalyan gemicilerin köylerine benzeterek noktalamaktadır.

Bizanslı tarihçiler adalarda yaşayan balıkçıların, sık sık korsanların saldırılarına uğradıklarından söz eder. Fakat adalar üzerindeki en sarsıcı saldırılardan biri 1204'te IV. Haçlı seferi sırasında büyük boyutlu ikinci saldırı 1302'de yaşanmıştır, 1348-1352'de Venedik donanmasının yine adalar önüne geldiği bilinmektedir (Cox, 1887:98)

Adaların sık sık korsanların saldırılarına uğraması, Bizanslı yöneticilerin bu saldırılara karşı birtakım önlemler almaları zorunluluğunu getirmiştir. Nitekim Heybeliada'nın Değirmen tepesi diye anılan tepesine Bizanslılar -daha sonra yerine değirmen yapılan- yüksek bir işaret kulesi inşa ettirmişlerdir. Aynı yıllar Heybeliada'ya ünlü Aya Yorgi manastırı da yapılmıştır (Gülen, 1982: 88).

¹ Batılı kaynaklar da ise adalara “Prens Adaları” isminin verilmesi ile ilgili olarak farklı bir görüş ileri sürülmektedir. Bu görüş, Doğu Roma ve Bizans İmparatorluğu devrinde, imparator ailesinden birçok şahsın buraya sürgün edilmesi ve manastırlara hapsedilmiş olmalarına izafeten “Prens adaları” adının verilmiş olmasıdır.

1299'da Osmanlı Devleti'nin kurulmasının ardından Türklerin batıya açılma istekleri adalara yönelik akınlar düzenlemelerini sağlamışsa da 1453'te İstanbul'un fethedilmesiyle adalar Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir. Kuşkusuz adaların Türklerle başlayan tarihi, geçmişteki özelliklerini değişime uğratmıştır.

Osmanlılar Döneminde Adaların Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikleri

Adalar'ın Osmanlı hâkimiyete geçişi İstanbul'un fethinden yaklaşık bir buçuk ay önce, Fatih Sultan Mehmet'in kenti kuşatması sırasında gerçekleşmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in amirallerinden Baltaoğlu Süleyman Bey 17 Nisan 1453'de otuz kadirga ve küçük bir gemiden oluşan donanması ile adaları ele geçirmiştir.

Kınalı, Burgaz ve Heybeliada bir günde ve hiç karşı koymadan Osmanlılara teslim olmuştur. Büyükkada'da ise adanın kalesinden yapılan top ateşi nedeniyle hemen teslim olmamış, ancak kale duvarlarının dibine yığılan odunların ateşe verilmesi ile askerler silahlarını bırakmışlar ve Büyükkada zaptedilmiştir. Söz konusu olayı Arseven (1989: 52) Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası'nda Karelidi Efendi'den aynı şekilde aktarır. *"Esnayı fetihde, Baltaoğlu, emripadişahi ile safainin bir kısmını alarak Prenkipos adası üzerine hareket etti. Büyükkada'da muhkem bir kale ve derunu kalede otuz neferi ecnebi çelebi var idi. Bu kale şiddetli muhasara ve celp edilen top makinesi ile darp ve taziyik ve surunun bir tarafı tahrip edildi ise de sarf olunan emekler fayda vermeyerek zafer elde edilemediğinden, kaleye ateş ilkası ile zabt çaresine bakılması tarafı padişahden emir olundu ve nihayet zapolundu"*.

Adalar 1453'de Türklerin eline geçmesine rağmen, Türklerin asıl yerleşmesi Tanzimat devrinden sonra olmuş, adaların esas olarak değer kazanması 1846'da vapurların seferlere başlaması ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle Osmanlıların yönetimindeki adalarda iki dönem ayırt edilebilir:

- 1) İstanbul'un Alınışından Vapur ulaşımının başlamasına kadar (1453'den 1846'ya kadar) olan dönem,
- 2) 1846'dan 1923'de Cumhuriyetin İlanına kadar olan dönem

1453'den 1846'ya Kadar Adaların Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikleri

Adaların Türklerin eline geçmesinin ardından manastırlar boşaltılmış, adalıların çoğu İstanbul'a veya çevresindeki yakın kasaba ve köylere göç etmiş, bu biçimde adaların zaten fazla olmayan nüfusu daha da azalmıştır. Ancak Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Karadeniz kıyılarında yaşayan bazı Rum Ortodoks grupları adalara ve İstanbul'a yerleştirilmiş böylece Osmanlı'nın din ayrımı yapmayan ılımlı yönetimi sayesinde adalar, bir süre sonra tekrar manastırlarda inzivaya çekilen papazların yerleşim yeri olmuştur. Kıyıda düzlük alanlarda küçük balıkçı köyleri ile papazların ettikleri buğday, arpa, üzüm ve zeytinliklerden oluşan tarım alanları ile adalar Bizans dönemindeki coğrafi görünümüne de tekrar kavuşmuşlardır. Nitekim Osmanlı Donanmasına en çok direnen tek ada olan Büyükkada'nın, 16. yüzyılda, doğudaki Karia ve kuzeydeki Prinkipo köyleri yeniden canlanmıştır. 1545'te adaları gezen bir Fransız gezginin notlarında halkı balıkçılıkla geçinen Karia köyünden söz edilmiştir (Tuğlacı, 1989:34).

Osmanlı donanmasının uğradığı zamanlarda, karaya çıkan tayfaların yarattığı hareketlilik dışında, 1500'lü yılların ortalarına kadar adalarda genellikle sakin bir yaşam söz konusu olmuştur. Bu dönemde İstanbul ile bağlantının sadece üç- dört kayıkla sağlanmasının yarattığı ulaşım sorunu, adalara yerleşilememesinin en önemli nedenidir (Gülen, 1982: 68).

Adaların sakin, az nüfuslu yapısı 1562'de İstanbul'da ortaya çıkan veba salgını nedeniyle kısa süreliğine de olsa değişmiştir. Veba salgınından kaçmak isteyen İstanbul'un Hıristiyan halkı başta Heybeli olmak üzere adalardaki manastırlara yerleşmişlerdir (Tuğlacı, 1989: 36). Bu geçici

nüfus hareketi sırasında Heybeliada'daki Aya Triada manastırının kütüphanesi ve adanın ikliminin güzelliği zengin Hıristiyan İstanbulluların dikkatini çekmiştir. Ancak adaların rekreasyonel bakımdan değer kazanması ancak düzenli ulaşım bağlantılarının sağlanması ile mümkün olmuştur.

16. yüzyılda adaların yaşamına canlılık getiren olaylar, yağmalar, hastalanan bir yabancı elçinin iyileşmek için yaptığı gezi ve nihayet yüzyılın sonuna doğru seyyahların yaptığı kısa süreli ziyaretler ile sınırlıdır.

Adaların daha sonraları tedavi amacıyla kullanılması -belki de Heybeliada'da sanatoryumun açılması- İngiliz elçi Sir Edward Burton ile başlar. Bazı kaynaklara göre verem bazı kaynaklarda ise sıtma hastalığına yakalandığı belirtilen Sir Edward Burton iyileşmek amacıyla Heybeliada'ya gelmiş, ancak burada Panaiya manastırında vefat etmiş ve şimdiki Deniz Lisesinin yakınlarındaki bir alana gömülmüştür (Gülen, 1982:72). Ancak Sir Edward Burton ile adalar tedavi amaçlı kullanım ve daha sonraki yıllarda sağlığa yönelik fonksiyonel bir özellik kazanmıştır. Nitekim Burton'dan yaklaşık bir buçuk yüzyıl sonra 1763'te Sadrazam Muhammed Rıza Paşa'nın Burgazada'da bir hastane yaptırması söz konusu fonksiyonel özelliğin temellerini atmıştır (Deaver, 1922,263).

IV. Murat'ın çocuk yaşta tahta çıkmasının oluşturduğu asayiş bozukluğunun adalar üzerindeki yansımaları ise Osmanlılar döneminde ilk kez yağmalanmaları olmuştur. Güney Rusya'da yarı göçebe olarak yaşayan Don Kazakları, 1624'de Osmanlı Donanmasının bir ayaklanmayı bastırmak için Kırım'da olduğu sırada, "çayka" adı verilen ileri geri gidebilen küçük ve hızlı 150 adet gemi ile İstanbul boğazını aşmışlardır (Arseven,1989, 32). Yeniköy, Tarabya, Sarıyer'i yağmalayan Don Kazaklarından ayrılan bir grup Marmara denizine açılarak adaların önüne gelmiş, başta Heybeliada'daki Aya Triada olmak üzere, adalardaki kilise ve manastırları yağmalamışlardır (Gülen, 1982: 73).

Adaların Osmanlı dönemine ait genel özellikleri hakkındaki ayrıntılı bilgiler ise, 16. yüzyıl sonu, 17. yüzyıl başında burayı ziyaret eden seyyahların notlarında yer almaktadır. Söz konusu seyyahlar içinde kuşkusuz en ünlüsü 1641'de adalara gelen Evliya Çelebidir. Evliya Çelebi yıllar süren gezisine çıkarken gemisi ilk olarak Heybeliada'ya uğramıştır. Evliya Çelebi, havasının güzelliğini övdüğü, zengin Rum balıkçıların oturduğu bir yer olarak tarif ettiği, Heybeliada'yı şöyle anlatır: *Aşıkane, sadıkane bir Hüseyin Baykara faslı oldu ki zevk sahiplerinin ağzının suyu aktı. Bu zevk ve neşe ile Heybeliadası'nın önüne vardık. Heybeliada: İstanbul'a on sekiz mil uzaklıktadır. Çevresi dokuz mildir. Mamur ve bakımlıdır. Bir manastırı var. Yılda bir kere Rumlar kayıkla gelerek ziyaret ederler. Ada halkının hepsi zengin Rum reislerdir. Âbı- ha-yat (hayat suyu) gibi suyu ve gönül açıcı bağları vardır. İdarecileri Bostancıbaşı ile yeniçeri yasakçısıdır* (Kahraman ve Dağlı, 2005: 1185).

Seyahatinin dönüşünde tekrar adalara uğrayan Evliya Çelebi bu kez Heybeli dışındaki adalardan da söz eder. Tavşan Adası'nda günümüzde olduğu gibi yerleşme bulunmadığı, Burgaz Adası'nda üç yüz, Kınalı Ada'da yüz, Büyükada'da iki yüz konut olduğu, adaların nüfusunun tamamını Rumların oluşturduğu ve adaların her bakımdan eksiksiz olduklarını ifade eder:

Buradan gemiye binerek yirmi mil sonra (Heybeli) adasına geldik. Etrafı on mil genişliğinde bağlı bahçeli tatlı suyu olan alaca tavşanlı mamur bir adadır ki daha önce Bursa yolculuğu sırasında anlatılmıştır.

Oradan altı ila sekiz mil uzaklıktaki Tavşanlı adasına geldik. Mamur değildir. On bir mil genişliğindedir. Diğer adaların keçileri buradadır. Ala tavşanı bol olduğundan "Tavşanlı ada" derler. Rakita ağacı bu adada yetişir.

Oradan kalkıp sekiz mil kürek çekerek Burgaz Adası'na vardık. Burası İstanbul'un fethi sırasında Fatih'e itaat etmiştir. Kalesi deniz kıyısında yalçın kayalar üzerinde, dört köşe, şedadi tarzda yapılmış küçük bir kaledir. Ada on bir mil genişliktedir. Verimlidir. Kalesi olduğu için Türkçe "Burgazada'sı" yani "kale adası" derler. Üç yüz kadar bağlı, bahçeli, tatlı suyu olan kuyulu evleri vardır. Bu da Bostancıbaşı idaresinde olup, bir yeniçeri yasakçısı vardır. Halk Rum'dur. Mamur kiliseleri vardır. Keçisi ve tavşanı gayet çoktur. Dağlardaki bağların hesabı yoktur. Halkı zengin gemicilerdir. Yansan tarihinde "bir kere İspanya kâfirleri İstanbul'u Madyan oğlu Yanko'dan istila edip yağma eder. Ayasofya kilisesindeki kıymetli putları, binlerce hazine, para ve cevahirleri alıp gemilere yüklerler. İspanya'ya kaçarlarken Allah'ın emri ile büyük fırtınaya yakalanıp yedi yüz kadar gemileri bu Kral adalarında dalgalardan parça parça olup gemiciler boğulur. Sonra bu adadaki halk boğulanların mallarını alıp Karun gibi zengin olurlar. İşte ada halkının günümüze kadar devam eden zenginliklerinin nedeni budur" diye yazar.

Orada onaltı mil uzaklıktaki Kınalıada'ya geldik. Bu ada sekiz mil genişliktedir. Mamur adadır. Yüz kadar evi, dağlarında bağları vardır. Ekini de olur. Bir manastırı vardır.

Oradan on mil daha yol alarak Kızılada-Büyükada'ya vardık. Bu da mamur bir adadır. Yirmi mil genişliktedir. İki yüz kadar Rum evleri vardır. Dağları kızıl olduğundan Kızılada derler. Üsküdar toprağına yakındır. Kilisesi, bağı ve bahçeleri, dört tarafında balık dalyanları vardır.

Bunlar büyük, küçük yedi kadar adalardır. Hepsi Bostancıbaşı idaresinde olup, Kaptanpaşa'nın eyaletidir ki, ona has olarak ayrılmıştır. Adamlarından subaşları, birer yeniçeri yasakçısı vardır. Bu yedi adacıklar İstanbul'a onsekiz mildir. İzmit Boğazı ile Yalova arasına dizilmiş adalardır. Hakir de bu yedi adanın arasında yedi gün gezerek seyrettim. Nihayet dokuzuncu gün uygun bir havada İstanbul'a vardım.... (Kahraman ve Dağlı, 2005: 1523).

Evliya Çelebi'nin seyahatinden 12 yıl sonra 1653'te adaları ziyaret eden Eremya Çelebi Kömürçüyan da Evliya Çelebi'yi doğrular nitelikte tasvir eder:

Aziz Nerses'in sürgün edildiği adada (Büyükada) bugüne kadar mevcut tatlı bir su vardır. Ada'nın tepesinde bulunan bir mihrabın izleri orada hala görülür. Aziz Philippos ile beraber Bursa'ya giderken yolumuzun üstünde bulunan bu adada iki gün neşe içinde vakit geçirdik. O ne mesut ve şerefli günlerdi. Adamlarımız adanın kıyısında iki kez kılıçbalığı yavrusu tutmuşlardı.

Şehrin karşısında bulunan bu adalardan çoğu güzel ve mamur yerler olup, seyirciler seyrana gelir. Adaların bazılarında keşişler, ziyaretgâhlar ve kubbeleri, tasvirli, bahçeli kiliseler ile manastırlar vardır. Bunların hepsi Rumlara aittir. Sahilde yan yana veya karşı karşıya köyler vardır. Bu yerlerin sakinleri şaraba düşkün insanlardır. Fakat daima huzursuzluk içinde kalmış olan bu köyler, Türk donanmasının yolu üzerinde bulunduğu harab olmuşlardır. Adalar Kızıl, Heybeli, Sivri, Kınalı, Burgaz ve Tavşan gibi hususi isimler taşırlar. Büyükada bunlar meyânındadır (arasındadır) (Kömürçüyan, 1952:242).

17.yüzyıldan 18. yüzyıl sonuna kadar adaların genel yaşamı üzerinde hareketlilik yaratan olaylar ise gerçekte Osmanlı tarihine damgasını vuran olayların yansımasıdır.

Adalarda dikkati çeken olayların bir kısmı adaların geleneksel özelliği olan ve manastırlar ile temsil edilen dini fonksiyonunun sürmesidir. 1673'de Padişah'ın tercümanı olan fener beylerinden Panayatos Nikosyos'un cenazesinin, Paniya manastırına gömülmesi (Heybeliada), 1766'da Kadıköy Metropoliti olan III. Yuanikos Karacas'ın patrikhaneye küserek Aya Yorgi manastırını tamir ettirmesi ve daha sonra buraya yerleşerek bir köşk yaptırması, sonraları Rum Kız Yetimhanesi olacak olan Elen Ticaret Okulunun 1831'de açılması, 1844'te Aya Triada kilisesi ve manastırının yeniden inşa edilmesi ile Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması adaların dini fonksiyonunun devam ettiğini kanıtlayan tarihi olaylardır.

Karakas'ın köşk yaptırarak Heybeliada'ya yerleşmesi de adalar tarihi açısından dönüm noktası olmuştur. Çünkü Karakas'ın 1800'deki ölümünden sonra bu köşk dönemin padişahu II. Mahmut'un emriyle Levent kışlasına daha sonra ise Bahriye Mektebine dönüştürülmüştür². Bu kararın adaların nüfus ve fonksiyonel özellikleri üzerinde önemli etkisi olmuştur. Çünkü subay ve öğretmenler ile ilk Türk aileleri adaya yerleşmeye başlamış, bu biçimde Müslüman olmayan azınlıklardan oluşan etnik nüfus yapısı içinde Türklerin payı artmış, diğer taraftan adaların fonksiyonel yapısında "askeri fonksiyon" ile yepyeni bir dönem başlamıştır.

Adaların 18. yüzyılda nüfus yapısı üzerinde çok küçük ölçekli de olsa bir hareketlilik yaşanmıştır. 1825'te Marmara Denizi çevresindeki yerleşmelerden (Karamürsel, Mudanya, Gemlik, Darıca) ve başta Midilli ve Sakız olmak üzere Ege adalarından Yunanlı balıkçılar ile geçimini zeytin yetiştirimiyle sağlayan çiftçiler gelmiştir. Bu biçimde adaların çoğunluğunu Rumların oluşturduğu nüfus yapısı daha belirgin bir görünüm kazanırken, Osmanlı-Rus savaşı sırasında (1829) esir alınan 24 subay ve 1000'er Burgaz Adası'ndaki Hristos Manastırına yerleştirilmişlerdir. Ancak adalara yerleştirilen esirlerin 300 kadarı bilinmeyen bir nedenle ölmüştür. Günümüzde, Deniz Lisesinin yakınındaki aşıklar yolu üzerinde ölenlerin anısına bir yapılmış bir anıt bulunmaktadır. Bu biçimde adaların geçmişe gömülmüş olan ancak çeşitli tarihlerde zaman zaman ön plana çıkan "sürgün yeri özelliği" tekrar ortaya çıkmıştır. Nitekim 1808'de Patrik V.Grigosyen, 1826'da Hrisantos, 1841'de IV. Antimos, 1878'de Sofraniyos'un Büyükada'ya sürgüne gönderilmesi ile adaların geçmişten gelen bu fonksiyonel özelliği devam etmiştir (Tuğlacı, 1989:55).

Adalar tarihinde iz bırakan olaylardan biri de 1807 yılında İngiliz donanmasının Çanakkale'yi geçerek adalar önüne gelmesi İstanbul'u ve adaları tehdit etmesi ile yaşanmıştır. Ancak Adalıların şiddetli savunma taktikleri İngiliz Amiralini ani bir kararla adaların arkasından Marmara'ya açılmasında- siyasi olayların yanı sıra- kuşkusuz etkili olmuştur.

1816'da 1.200, 1865'te ise 6.000 kişi olarak saptanan adalar nüfusunun büyük kısmını Rumlar oluşturmaktaydı (Schlumberger, 97) Türkler yukarıda da belirtildiği gibi, Deniz Lisesinin açılması ile başta Heybeli olmak üzere diğer adalara yerleşmeye başlamışlardır. Adaların nüfus yapısı üzerinde söz konusu etnik yapıya uymayan tek ada Kınalıada'dır. Çünkü bu adanın nüfusunun çoğunluğunu uzun yıllar boyunca Anglikan- Protestan mezhebine mensup Ermeniler oluşturmuştur. İngilizler tarafından tamamen siyasi amaçlarla organize edilerek Anadolu ve İstanbul'daki Anglikan – Protestan mezhebine mensup Ermenilerin 1830-1844 yılları arasında

² Deniz Harp Okulu 1773 yılında III. Mustafa zamanında kurulmuştur. Çoğunlukla bu okulun ilk kez Heybeliada'da kurulduğu sanılır. Ancak bu okul ilk kez Kasımpaşa'da eğitime başlamış birkaç kez Heybeliada'ya gelip tekrar başka alanlara taşınmıştır. Okul adaya ilk kez II. Mahmut zamanında taşınmıştır. Önce Kalyoncu kışlasında faaliyetlerini sürdürmüş, 1838'de Heybeliada'daki yeni binasına taşınmıştır. Tanzimat'la birlikte Kasımpaşa'daki binasında 12 yıl kadar kalmış ve daha sonra son kez Heybeliada'ya nakledilmiş, 1850 yılında ise Heybeliada'daki eski Bahriye Kışlası'na taşınmasına karar verilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nun 27 Mayıs 1928 tarihli emri ile "Heybeliada Bahriye Mektebi", "Deniz Lisesi" adını alarak askeri liselerin müfredat programları uygulamaya konulmuştur. 1928'de başlanan bu yeni eğitim/öğretim biçimi sadece 2 yıl uygulanmış, Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu Heybeliada'daki tesislerde tekrar birleştirilerek adı "Deniz Harp Okulu ve Lisesi" olmuştur. İkinci Dünya Savaşında Almanların Balkanları işgal etmeye başladığı 1941 yılının 23 Mayıs'ında, okul Mersin'e taşınarak Piyade Kışlasına yerleştirilmiştir. Okul, tekrar Heybeliada'ya taşındığı 09 Eylül 1946 tarihine kadar burada kalmıştır. 1946'dan 1985'e kadar Heybeliada'da kalan okul, gelişen eğitim sistemlerinin gereklerini karşılayamaması, ulaşım sorunları ve Türk Donanması'nın deniz subayı ihtiyacının artması, gibi nedenlerle son kez Heybeliada'dan taşınmıştır. Okul 31 Temmuz 1985'ten itibaren Tuzla'daki modern Deniz Harp Okulu tesislerinde eğitimini sürdürmektedir (https://dho.msu.edu.tr/sayfalar/00_Anasayfa/01_Sabitler/tarihce/tarihce.html).

adaya yerleşmelerinden önce, Kınalı kasabasının büyük kısmının Latin, Girit ve Elbe korsanları tarafından yıkıma uğradığı adanın doğu tarafından bir liman ve köyün bulunduğu, 1545 ve 1793'te adayı ziyaret eden gezginler tarafından dile getirilmiştir.

Ermenilerin adaya yerleşmeleri kaybolan tapu kayıtlarından yararlanarak sahipsiz görünen arazileri satın almaları ile başlamıştır. İstanbul'a ulaşım için dört kayık temin edilince ilk olarak birkaç aileye ait on iki ev yapılmıştır. Ancak Osmanlı hükümetinin sahibi olmayan arsaları satmaya başlaması ile daha sonraları adaya Ermeni Gregoryenler gelmeye başlamış zaman için sayıları Anglikan-Protestan Ermenileri geçmiştir. Ermeni Gregoryenler 1865'te kendilerine ait kilise ve okul açarlarken, adada azınlıkta olan Rumların varlık göstermesi ise, Ermeniler izin vermediği halde, 1866'da yaptırdıkları okul ve kilise ile olmuştur (Türker, 2004:27).

1846'dan-1923'e Kadar Adaların Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikleri

Adaların tarihsel gelişim sürecinde dönüm noktası sayılacak olgu, 1846'da Avrupa yakası, Kadıköy ve adalar arasında çalışmaya başlayan vapurlar ile gerçekleşmiştir. Büyükada'dan kalkan ve bütün adalara uğradıktan sonra akşam tekrar geriye dönen vapurlar çalışmaya başlamadan önce, Tophane'den akşamüzeri kalkan ve bütün adaları dolaşan kayıklar kullanmıştır. Bu dönemde kuşkusuz ulaşımın çok güç oluşu adalara yerleşmeyi etkileyen önemli bir faktördür. Ancak 1846'da vapurların işletilmeye başlaması ile ulaşım sorunu geçmişe oranla ortadan kalkmış ve adanın çoğunlukla balıkçı barınaklarından oluşan yerleşme özelliği değişmeye başlamıştır. Nüfus ise 1840'da 1.816 kişi iken 1865'de 6.000'e ulaşarak 25 yılda yaklaşık olarak 3.5 kat artmıştır (Tuğlacı, 1989:45). 1875'de daha büyük gemilerin gelmesi ve düzenli seferlerin başlaması ile nüfus daha da artmıştır (Tuğlacı, 1989:45).

1846'dan sonra özellikle Büyükada ve Heybeli diğer adalara göre daha canlı bir karakter sergilemiştir. Nitekim çoğunlukla zengin Rumların yaşadığı Heybeliada'ya o dönemdeki adıyla Bahriye Mektebinin taşınması ile Türk nüfusun payı artmış, nüfus gerek vapur seferlerinin başlaması gerekse Bahriye mektebinin etkisiyle 1820'de 800 kişi iken 2.000 kişiye ulaşmıştır (Erdenen, 1962 103).

Seyahatnamelerden ve tarihi olaylardan anlaşıldığı kadarıyla Bizans döneminde de Osmanlı döneminde de yerleşmelerin olduğu Büyükada'nın 19. yüzyılın ilk yarısındaki nüfusu 3.000 dolayında tahmin edilirken, vapurların işlemeye başlamasından sonra artmış, 19. yüzyıl sonunda 5.960 kişiye ulaşmıştır (Zorer, 2005:17).

Tablo 1. Büyükada'nın 1894'de Nüfus Yapısı

Nüfus Grupları	Nüfus Miktarı
Müslümanlar Türkler	1.447
Ortodoks Rumlar	2.710
Gregoryan Ermeniler	900
Katolik Ermeniler	603

Kaynak: Quinet, 1894.

Adaların söz konusu dönem içindeki etnik yapıları hakkındaki bilgiler ise bazı gezginlerin notlarında yer almaktadır. Bunlardan Cox (1887:45) "*her ne kadar bu adaların halk topluluğunun ve ziyaretçilerinin Grek olduklarını söylediysem de bugün diğer milletlere mensup olanlarla ikamet etmektedirler. Bunlar Fransız, İngiliz, Alman, Rus, Yunan ve Ermeni'dir.*" Sözleri ile adaların etnik yapısının oldukça çeşitli olduğunu ifade etmiştir.

Kuşkusuz adaların nüfus yapısının değişmesinde tek etken vapur ulaşımı değildir. Siyasi ve ekonomik olaylar, savaşların oluşturduğu göç ve 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'un seçkin zengin sınıfı, azınlıklar ve yabancı uyrukluların adaları bir sayfiye yeri haline getirmelerinin de bu artışta büyük payı vardır. Nitekim tüm olguların etkisi ile 1890'da adaların toplam nüfusu 10.503 kişiye ulaşmıştır. Ancak adalardaki Müslüman Türk nüfusun payı artmış olsa da yine adalarda daima ikamet eden nüfusun büyük kısmını azınlıklar özellikle de Ortodoks Rumlar meydana getirmiştir (Zorer, 2005:23).

Adaların etnik yapısında değişiklik oluşturan siyasi ve ekonomik olayların en etkililerinden biri 1895 mali krizidir. Louis Rambert (Zorer, 2005:24) adaların nüfus yapısını etkileyen bu ekonomik krizi şöyle anlatır: *Büyükada'da daha birkaç yıl öncesine kadar neredeyse sadece İstanbul'da iş adamı olarak itibar kazanmış Rumlar, Levantenler ve Avrupalı Hıristiyanlar yaşardı. Burada çiçekler ve ağaç gölgeleri ile sarılmış lüks villa ve yazlık yapmışlardı. Maalesef, 1895 mali krizi nüfusun ¼'ünün iflasına yol açtı. Birçok villa ucuz fiyata satışa çıkarıldı. Türkler bu durumdan yararlanıp, Levantenlerin bu konforlu evlerine yerleştiler.*

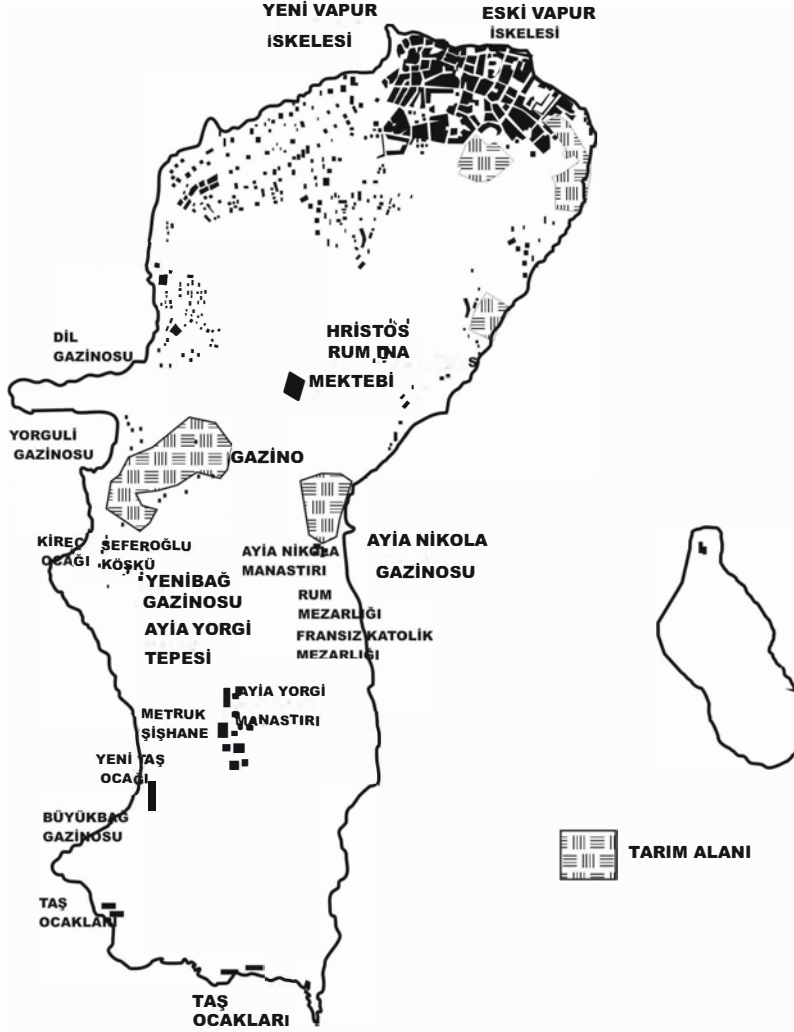
Ada nüfusunun artması ve geçmişteki sönük yapının canlanması idari yapı üzerinde de etkisini göstermiş, İstanbul'u belediyelere ayıran örgütlenme içinde *Yedinci Daireyi Belediye* adı ile 1861'de Adalar Belediyesi kurulmuştur (Erdenen,1962). Bu yönetsel örgütün merkezi olarak Büyükada belirlenmiştir. Ayrıca 1876'da faaliyete başlayan, bir süreliğine kaldırıldıktan sonra 1880'de tekrar aktif hale getirilen kaymakamlık yönetimi oluşturulmuştur. 1890'da Büyükada'nın merkez, Heybeli, Burgaz ve Kınalı'nın nahiye olarak ayrıldığı, adaların, 1907'den 1908'e kadar "*mutasarrıflık*" olarak yönetildiği, 1908'de ise kaymakamlığa dönüştürüldüğüne dair bilgiler çeşitli kaynaklarda yer almıştır (Zorer, 2005:41).

Tablo 2. 1890'da Adalarda Devamlı İkamet Eden Nüfusun Miktarı ve Etnik Yapısı

Etnik Grup	Nüfus Miktarı	%
Rum Ortodoks	5.010	47.7
Müslüman Türk	2.990	28.5
Ermeni Gregoryan	1.300	12.3
Ermeni Katolik	1.203	11.5
Toplam	10.503	100

Kaynak: (Zorer, 2005).

Bu dönemde adaların geçmişten gelen dini fonksiyonlarının devam ettiği görülür. 1903'de ilk olarak dört direk üzerine branda gerilerek yapılan, 1921'de yıkılarak yenilenen Sinagog, yapımına 1893'te başlanan 1895'te açılan Hamidiye Camii, Hristos Manastırı ile bağlantılı olarak 1898'de yapılan Eski Rum yetimhanesi, 1858'de yapılan Ermeni Katolik Kilisesi, 1870 tarihli çan kulesinin yanında yer alan bu-günkü haline 1905'te kavuşan Aya Yorgi kilisesi Büyükada'da, 1828'de yapımı biten Bahriye Mektebi Camii Heybeliada'da, 842'de Kraliçe Teodora tarafından yapılan 1896'da Methodios'un mağarasının üzerinde yeniden inşa edilen Aya Yani manastırı Burgaz'da, 1855'de Nersesyan Ermeni Okulu, 1857'de Surp Krikor Lusavoriç Gregoryan Kilisesi, 1886 Panagia Rum Ortodoks kilisesi, Kınalıada'da bu dönemde yapılmış dini tesisler olup adaların geçmişten gelen dini fonksiyon özelliklerini destekler niteliktedir.

Şekil 1. 1900'lü Yıllarda Büyükada'da Yerleşme ve Mekansal Kullanım Sedef Adasında Henüz Yerleşme Yok

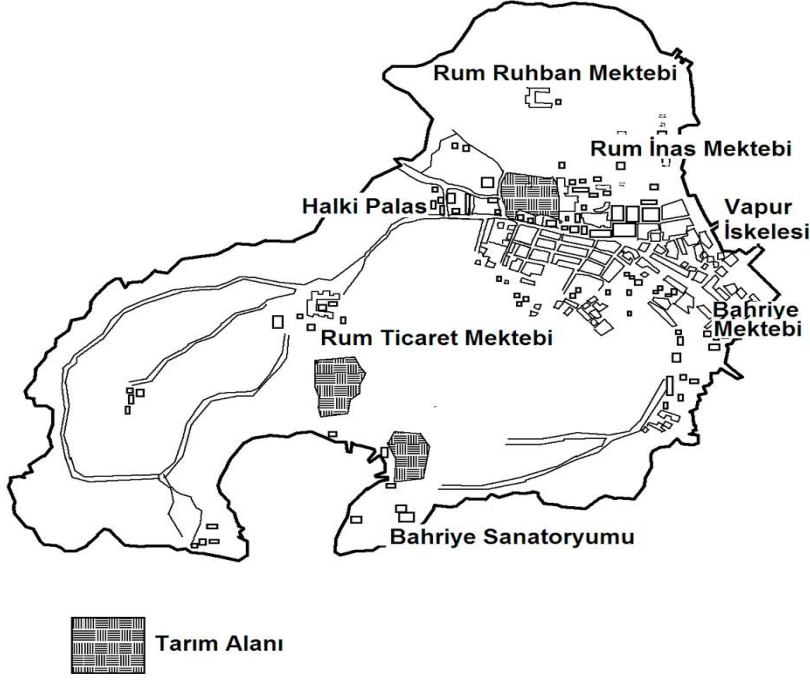
Kaynak: Adalar Belediyesi

Nitekim bu özellik İkinci Meşrutiyetin ilanı (1908) ve II. Abdülhamit'in tahtan indirilmesinden sonra Padişahın nazırları ve yaverlerinin "ada misafirleri" adı altında Büyükada'da zorunlu olarak oturtulmaları ile devam etmiştir (Tuğlacı,1989:29). Geçmişte olduğu gibi -sürgüne gelenlerin de rahipler gibi dine yönelmesi ile dini fonksiyonun daha da gelişmesi- bu dönemde adaya sürgüne gelenler adaların niteliklerinde değişiklikler yapmıştır. "Ada misafirlerinin" çoğunlukla İstanbul'un zengin ve nüfuzlu kişilerinden oluşması burada mimari açıdan güzel köşk ve yalıların yapılmasına vesile olmuş, bu biçimde adanın küçük dar cepheli iki katlı geleneksel mimari yapısı büyük değişikliğe uğramıştır

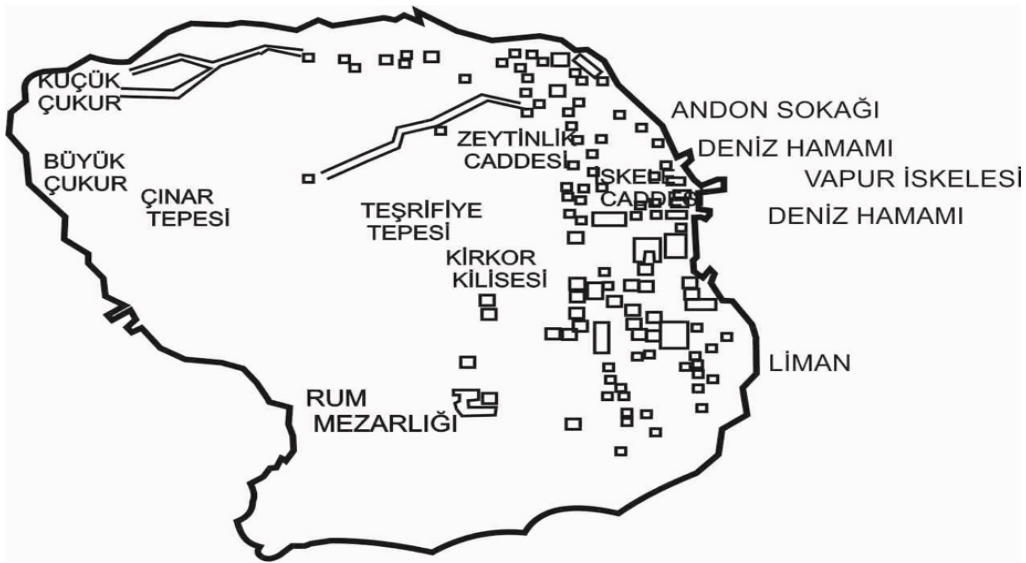
Adaların geçmişten gelen bir diğer fonksiyonel özelliği sürgünlere ev sahipliği yapmasıdır. 19. yüzyıl adaların fonksiyonel yapısında eğitimin ön plana geçtiği bir dönem olmuştur. Deniz Harp Okulu ve Lisesi, Hüseyin Rahmi Gürpınar Lisesi, Ruhban Okulu içindeki özel Rum Lisesi, Elen Ticaret Okulu ve azınlıklar ile Türklere ait ilkokullar bu döneme damgasını vuran eğitim kurumlarıdır.

19. yüzyıl ortalarında özellikle Heybeli ve Büyükada sosyal yaşamın en renkli olduğu adalardır. Bu dönemi anlatan çeşitli kaynaklarda akşamüstleri iskele çevresinde sıklığı, zarafeti ile dikkati çeken grupların kıyıda yaptıkları gezintiler anlatılır. Ancak adanın sosyal yaşamında belki de en

etkileyici olgulardan biri yazlıkçı gayri Müslimlere ek olarak Osmanlı aydın ve yazarlarının önemli bir bölümünün adalara yaptıkları ziyaretlerdir. Adalar şairi Mehmet Celal, Yahya Kemal, Halit Fahri, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim, Halit Ziya Uşaklıgil, adaları konu alan şiirler, konuları adalarda geçen hikâye ve romanlar yazmışlardır. Hatta Heybeliada tanınmasını, bu adada yaşamış olan ve mezarları burada bulunan Ahmet Rasim ile Hüseyin Rahmi Gürpınar'a borçludur. Cumhuriyet döneminde 1934-1954 arasında Burgazada'da oturan Sait Faik ise asıl ününü Burgaz adasından ve çevresinden kaynaklanan Rum balıkçıları, denizi, deniz kuşlarını, balıkları, doğayı konu edinen hikayeleri ile kazanmıştır. Kuşkusuz Türk aydınlarının yaptıkları ziyaretler adaların zengin aristokrat yaşamını desteklemiştir.

Şekil 2. 1900'lü Yıllarda Heybeli Adada Mekânsal Kullanım ve Yerleşme
Kaynak: Adalar Belediyesi.

Şekil 3. 1900'lü Yıllarda Kınalıada'da Yerleşme ve Mekânsal Kullanım
Kaynak: Adalar Belediyesi

Vapurların adalara düzenli seferler yapmaya başlaması ile geçmişte yerleşmeden yoksun bazı adaların özel mülkiyete yönelik kullanımları söz konusu olmuştur. Bunlardan Sedef Adası, 1850'de Tophane Müşiri Damad Ferid Paşa'nın mülkiyetine verilmiş, Paşa adaya zeytin ağaçları diktirmiş ve sebze yetiştirmiştir. Ancak Paşanın ölümünün ardından ada eski bakımsız görünümünü yeniden kazanmış, I. Dünya Savaşı sırasında da tüm ağaçları kesilmiştir. Ada zaman zaman taşocağı işletilen veya balıkçıların yararlandığı alanlar olarak kullanılmışsa da uzun yıllar sadece martıların yaşadığı, makilerle kaplı, kayalık bir yer olarak kalmıştır.³

Özel mülkiyete yönelik olarak kullanılan diğer ada Yassıada'dır. 1858'de İngiliz elçi Sir Henry Bulwer bu adada bağ ve meyve bahçeleri yetiştirmek ve oturmak amacıyla Padişah Abdülmecid'den adayı satın almıştır. Adada oturmak üzere biri adanın batı tarafında diğeri ise merkezinde olmak üzere iki bina yaptırmıştır. İnşası 1864'de biten ilk bina yarı çiftlik, yarı sayfiye evi biçiminde adanın ortasında yer almıştır. Küçük bir iskelesi olan şato biçimindeki diğeri bina ise bağ kütükleri meyve bahçeleri içinde inşa edilmiştir. Şatonun önüne küçük bir liman inşa etmiştir. Adanın büyük kısmı fidanlarla örtülmüştür. Fakat Bulwer kısa bir süre sonra adayı satılığa çıkartmak için İngiliz gazetelerine ilan vermiştir. Ancak Padişah'ın adayı bir Türk'e vermesi konusundaki hükmü üzerine burayı Mısır Hıdivi İsmail Paşa'ya satmıştır (Erdenen, 1962:53).

Şekil 4. 1900'lü Yıllarda Burgazada'da Yerleşme ve Mekânsal Kullanım

Kaynak: Adalar Belediyesi.

Vapurların ulaşımı sağlaması ile başlayan yeni dönemin adalara kazandırdığı değişim sadece nüfus ve sosyal yaşamla sınırlı değildir. Çünkü ulaşımın kolaylaşması ile geçmişte sadece balıkçılık ve küçük tarım alanları ile sınırlı olan ekonomik uğraşlar, zaman zaman madencilik etkili olması ile çeşitlilik kazanmıştır. 1824'de demir, 1846'da bakır, 1860'da somaki taşının işletilmeye başlandığı Büyükkada, Heybeliada'ya "bakır" anlamına gelen "Halki" adını veren bakır

³Sedef adasının mülkiyeti Fethi Ahmet Paşa varislerinden fecri ati şairlerinden Hüseyin Siret'in eşi Saliha Yegane Hanım'a ondan da oğlu Şehsuvar Menemencioğlu ile kızı Reyan Şehşuvaroğlu'na kalmıştır.

işletmeleriyle Değirmendere mevkiinde işletilen taş ocakları ve 19. yüzyıl başlarında Tophane rıhtımı ile Haydarpaşa limanı inşaatında kullanılan taşların çıkartıldığı Kınalıada'daki (doğu ve güney kısmı) taş ocakları ve 1920'ye kadar Sedefadasında (batıda) işletilen kireç ocakları, Tavşan Adası'ndakiler (doğu ve güneydoğu kısmı) söz konusu madencilik faaliyetlerini oluşturur.

Adalardaki olağan yaşam zaman zaman yangınlarla kesintiye uğramıştır. Ancak yangınlardan daha etkili olan bir faktör 10 Temmuz 1894'de yaşanan ve İstanbul'da da çok büyük yıkıcı etkisi olan depremdir. Depremde başta Heybeliada Ruhban Okulu olmak üzere adalardaki birçok manastır ve bina yıkılmış veya büyük hasar görmüştür. 11 Temmuz 1894 tarihli *Sabah Gazetesinde* deprem tarif edilerek adalarda oluşan yıkıcı etki anlatılmaktadır: *"Dün öğle saatlerinde şehrimizde önce hafifçe bir arz hissedilmesini müteakip gayet şiddetli bir darbe ile her taraf sarsılmaya başlamıştır. Deniz gayet sakin olduğu halde vapurlar birdenbire şiddetli bir dalgaya tesadüfle inip çıkmaya başladığından yolcular ve mürettebat bu şiddetli dalğanın neden ileri geldiğini tahmin edemeyerek büyük korkuya kapılmışlardır. Sonra şehrimizin her cihetinden büyük bir toz bulutunun yükseldiğini görenler şiddetli bir zelzele olduğunu anlamışlardır. Marmara sahillerinde deniz evvela 200 m kadar geriye çekilmiş, sonra şiddetle karaya yürüyerek ne kadar sandal, kayık vesaire varsa hepsinin karaya atıp parçalamıştır... Adalardaki tahribat çok büyüktür. Evler manastırlar, karakollar oteller yıkılmıştır. Hayırsız adalardan sivri adada bir taş ocağından devrilen kayalar altında altı amele ölmüştür. Heybeliada'da Şehremaneti muhasebecisi Reşat Beyin kerimesi Halet Hanım korkusundan balkona kaçan kızının peşinden koşmuş, balkonda üzerlerine köşkün bacası devrilerek ana kız beraberce ölmüşlerdir"* (İstanbul Ansiklopedisi).

Savaşların adalar üzerinde oluşturduğu değişiklikler ise göçler ve mekânsal kullanımda meydana gelen fark ile ortaya çıkar. Mekânsal kullanımındaki değişikliklerin ilki Heybeliada'daki Bahriye Okulunun savaş sırasında eğiti-mine hız vermesi nedeniyle daha geniş alana gereksinim duyması bu amaçla Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın emri ile Papaz Okulu, Elen Ticaret Okulu ve Rum Kız Yetimhane-sinin askeri öğrencilerin yerleştirilmesi amacıyla kullanılmasıdır (Gülen, 1982). Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman 1914'den, 1917'ye kadar Kınalıada'da bulunan Vartan manastırının dini fonksiyonu ise garnizon komutanlığına dönüştürülerek askeri bir özelik kazanmıştır. Aynı manastır 1917'den 1925'e kadar ise mülteci kampı olarak kullanılmıştır. Rusya'daki Bolşevik devriminden kaçan soylu Beyaz Ruslar 10-15 gün kadar burada geçici olarak konaklamış daha sonra Kızılhaç tarafından değişik yerlere gönderilmiştir (Erdenen, 1962). Savaş nedeniyle gelen Rusların bir kısmı ise adalara yerleşmişlerdir. Kuşkusuz bu durum adaların kültürel özellikleri üzerinde belirgin değişiklikler oluşturmuştur. Çünkü Rusların açtıkları pastaneler, gazinolar ve plajlar adalarda rekreatif faaliyetlere yönelik kültürün gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Diğer taraftan savaşın adaların çehresi üzerinde meydana getirdiği değişiklikler sadece mülteciler ve değişen fonksiyonel özelliklerle de sınırlı kalmamıştır. Savaş adalardaki etkisini önlerinde demirleyen gemiler ile de göstermiştir.

1854-1855 arasındaki Kırım Savaşında Ruslara karşı Osmanlıların yanında yer alan İngiliz ve Fransız gemilerinin adalar önünde demirlemesi, adalardan başta su olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarını karşılamaları hatta kazanlarında yakmak için gerekli odunların büyük kısmını Kınalıada'dan karşılamaları, 1877-78 arasındaki Plevne savaşı sonunda Osmanlı ordularının yenilmesi üzerine Yeşilköy önlerine gelen Rusları engellemek için İngiliz donanmasının Büyükkada ve Heybeliada önünde demirlemesi, 1918'de İstanbul'un işgali sırasında Haliç'e sığınmayan Yavuz Zırhlısının işgal kuvvetleri tarafından Sedef adası önüne demirlenmesi savaşın adalara yansıyan diğer yüzüdür.

Donanmanın adalar önünde demirlemesi sadece gemilerin ihtiyaçlarını karşılaması ile sınırlı kalmamış Müslüman olmayan azınlıklar ile kurulan ilişkiler ada yaşamına eğlenceler

düzenlenmesi biçiminde yansımıştır. Adalarda düzenlenen eğlenceler bir İngiliz Paşa'nın sözleri ile şöyle aktarılır. "Sir Geoffrey Hornsby'nin komutası altında İngiliz Donanması'nın Marmara'ya gelişi, Prens adalarında ikamet edenler için çok eğlenceli oldu. Gemilerde balolar tertiplendi, Tiyatro temsilleri verildi" (Gülen, 1982:89). Ancak savaşın adalar üzerindeki olumsuz etkisinin en çarpıcı olanı 1918'de Birinci Dünya Savaşının bitmesinin ardından başlayan işgal hareketleridir. Çünkü Kurtuluş Savaşı kazanılana kadar geçen süre içinde adalarda yaşayan azınlıkların Türk halkı üzerindeki baskı ve sindirme politikası adalardaki acı ve karanlık günlerin başlangıcı olmuştur.

SONUÇ

Adaların 1846'da düzenli vapur seferleriyle canlanan turizm ve rekreasyonel faaliyetleri zaman zaman dalgalanmalar göstermiş olsa da daima önemini korumuştur. Ancak, adaların hep sahip olduğu deniz ve doğa ile bağlantılı rekreasyonel özellikleri günümüzde çeşitlenmelidir. Yaz aylarıyla ve büyük ölçüde deniz turizmi ile sınırlı olan, turizm ve rekreasyonel faaliyetlerin bütünü bir yıla yayılması hedeflenmelidir. Spor gösterileri, özellikle kış aylarında tıp, bilgisayar, sigorta, ilaç firmaları veya holdinglerin tanıtım reklam, yıldönümü gibi özel günlerini adalarda yapmalarını hedefleyen kongre turizmi bu çeşitliliği arttıracaktır. Ancak asıl olarak tarihi dokusu ve kültürel mirasının korunarak ön plana çıkarılması hedeflenmelidir. Bu amaçla kültür mirası değeri taşıyan konutların ve dini kuruluşların onararak kültür ve dini turizmin de canlandırılması düşünülmelidir. Kültür-sanat festivallerinin düzenlenmesi, adaların kültürel dokusu ve dini çeşitliliğini anlatan tanıtımların yapılması ve bu tanıtımların özellikle Türkiye dışındaki ülkeleri de hedeflemesi çok önemlidir.

İstanbul İli, Marmara Takım Adaları, (Adalar İlçesi) Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun, 31.03.1984 gün ve 234 Sayılı Kararı ile SİT alanı ilan edilmiş olmasına rağmen henüz adalar için bir imar planı yapılmadığından geçici imar planları ve plan tadilleri ile adaların tarihi dokusu bozulabilmektedir. Kültür mirası olarak koruma altına alınması gereken binalar ise çürümeye terk edilmiştir. Bunlar içinde dikkat çekenlerden biri en büyük mono blok ahşap yapılardan olan Büyükkada'daki eski Rum Yetimhanesidir. 1964'de yangın tehlikesi nedeniyle boşaltılan ve günümüzde bir harabe durumuna gelen bu yapının onarımı ile yerli ve yabancı devlet adamı, yazar, sanatçı, gibi ünlü kişilere ait evlerin yangın riskine karşı gerekli güvenlik önlemlerinin alınması ve restore ettirilerek tarih ve kültür mirası olarak korunması ve tanıtımlarının yapılması da gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ardel, A. (1956). Marmara Bölgesinde Coğrafi Müşahedeler, *İ.Ü. Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 4(7): 1-16.
- Arseven, C. E. (1989). *Eski İstanbul*, (Hazırlayan: Dilek Yelkenci) Şefik Matbaası, İstanbul.
- Conlin, M. V. and T. Baum (Ed). (1995). *Island Tourism: Management Principles and Practice*, New York/Chichester. John Wiley & Sons, Inc.
- Cox, S. (1887). *The Princes Islands or The Pleasures of Prinkipo*, Londra: Putnam.
- Darkot, B. ve Tuncel, M. (1981). *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İ. Ü. Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:118, İstanbul.
- Deaver, G. G. (1922). Recreation. Johnson, C. R. (Ed.), *Constantinople To-Day or The Pathfinder Survey of Constantinople A Study in Oriental Social Life* (s. 259-286), New York: The Macmillan Company.
- Deleon, J. (2003). *Büyükkada: Anıtlar Rehberi*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- Erdenen, O. (1962). *İstanbul Adaları*, Belediye Matbaası, İstanbul.
- Eliçin, G. (1970). Jeolojik Yapı, İklim, Bitki Örtüsü Bakımından İstanbul Adaları, *Türk Biyoloji Dergisi*, 20(1-4): 132-134.
- Garipağaoğlu, N. (1998) İstanbul Adaları'nda Korunması Gereken Tarihi Doku: Büyükada Örneği, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 2, 75-94.
- Gülen, N. (1982). *Resimlerle Heybeliada*, İstanbul: Adalı Yayınları.
- Gülen, N. (1982). *Heybeliada Tarihi, Coğrafyası, Yaşamı*, Murat Matbaacılık, İstanbul.
- Gülen, N. (1984). *İstanbul Ansiklopedisi. "Büyükada, Heybeli, Kınalı, Bur-Gaz, Sedef Adası"*, Maddeleri, İstanbul: İSAM Yayınevi.
- Günel, N. (1998). İstanbul Adaları'nda Bitki Örtüsü İklim İlişkileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 33, 80-101.
- İnciciyan, P.Ç. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*, (Çev. Andreasyan, H. D.). İstanbul Matbaası, İstanbul
- Janin, P. (1924). *Les Îles Des Princes*, Eshos D'orient, Tome XXIII, Paris.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2005). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi*, Yapı Kredi Yayınları; 1808. Edebiyat Dizisi; 497, İstanbul
- Kantarıcı, M.D. (1984). İstanbul Adalarının Yetiştirme Ortamı Özellikleri, Peyzajı ve Ağaçlandırılması Konusunda Bir İnceleme, *İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, 34(3): 49-69.
- Kömürcüyan, Eremya Çelebi (1952). *İstanbul Tarihi*, (Çev. Andreasyan, Hd). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 506, İstanbul.
- Mamboury, E, (1943). *Les Îles Des Princes Banlieue Maritime D'İstanbul: Guide Touristique Par İstanbul*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Quinet, V. (1894). *La Turquie D'asie*, Paris: Tome Premier.
- Ramsey, W.M. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*, Royal Geographical Society Supplementary Papers, Volume IV, London.
- Refik, A. (1982). Bizans Devrinde İmparatoriçelerin Sürgün Yeri ve Büyükada. *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, İstanbul.
- Sezgin, S. (1987). Türk Toplumunda Rekreasyon Alışkanlıkları: İstanbul Örneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Schlumberger, G. (1937). *İstanbul Adaları*, İstanbul Eminönü Halkevi Dil, Tarih, Edebiyat Şubesi Neşriyatı III, İstanbul.
- Şevki, O. (2004). *Protî'den Kınalı'ya: Tanıklarla Kınalıada*, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Thevenot, J. (1939). *1655-1656' Da İstanbul ve Türkiye*, (Çeviren Reşat Ekrem Koçu) Çığır Kitabevi, İstanbul.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya: Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, (Çeviren: Ali Suat, Kazım Yaşar Koprıman, Musa Yıldız). Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, Ankara.
- Tuğlacı, P. (1989). *Tarih Boyunca İstanbul Adaları*, Cilt I, İstanbul: Yatkın Ofset Ltd. Şt.
- Tuğlacı, P. (1994). Marmara'nın Prensleri, *Atlas Dergisi*, 19.
- Türker, O. (2004). Prinkipo'dan Büyükada'ya Bir Prens Adasının Hikayesi, Sel Yayıncılık, İstanbul.

Zorer, Y. (2005). Tarihi Gelişim Sürecinde Büyükada Meydanları, Büyükada Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul.